

Utrikesutskottets betänkande

1983/84:22

om förbindelserna med de baltiska folken

Motionerna

I motion 1983/84:1166 av Karin Ahrlund och Hugo Bergdahl (båda fp) hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om Sveriges internationella och bilaterala strävanden i fråga om de baltiska staterna,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om villkoren för balterna i Sverige.

I motion 1983/84:1549 av Sture Korpås och Britta Hammarbacken (båda c) hemställs

1. att riksdagen begär att regeringen i kontakt med företrädare för de baltiska folken låter utarbeta och därefter förelägger riksdagen ett förslag till program för utvecklande av förbindelserna mellan Sverige och de baltiska länderna, särskilt inom handel, kultur och vetenskap,

2. att riksdagen uttalar sig för att regeringen, i avvaktan på att riksdagen får tillfälle att ta ställning till ett sådant program, med tillgängliga medel bör stödja Baltiska institutet och andra organ, som arbetar för att utveckla relationerna mellan Sverige och de baltiska länderna.

I motion 1983/84:1554 av Per-Olof Strindberg och Allan Ekström (båda m) hemställs att riksdagen beslutar sig för att regeringen skall uppta förhandlingar med Sovjetunionen i syfte att befria i Sverige bosatta balter från dubbelt medborgarskap.

I motion 1166 framställs en lång rad önskemål: en kärnvapenfri zon i Norden skall också omfatta Östersjön och de angränsande delarna av Baltikum; Baltiska institutet bör stödjas; ökat kulturutbyte med de baltiska folken; direkta telefonförbindelser; utbyggnad av Sveriges Radios utlands-sändningar; programverksamhet på estniska i Sveriges Radio; presstöd till estnisk tidning i Sverige; skolundervisning på estniska; större uppmärksamhet åt Baltikum i den svenska skolundervisningen; mera information om förhållandena i de baltiska delrepublikerna i svenska massmedia samt åtgärder för att befria i Sverige bosatta balter från dubbelt medborgarskap.

Utskottet

Utskottet behandlar de i motionerna framförda yrkandena i ett sammanhang under nedanstående huvudpunkter.

Beträffande önskemålet i motion 1166 angående omfattningen av en eventuell *kärnvapenfri zon i Norden* vill utskottet i första hand hänvisa till utskottets egna av riksdagen antagna skrivningar i denna fråga i UU 1980/81:26, UU 1981/82:23 och UU 1983/84:1.

De riktlinjer som riksdagen fastlagt återspeglas också i statsminister Olof Palmes anförande inför Paasikivi-samfundet den 1 juni 1983, i vilket den svenska regeringens aktuella syn på en nordisk kärnvapenfri zon utförligt redovisades.

I anförandet sades bl. a.:

Vi anser också att kärnvapen som primärt är avsedda eller lämpade för mål inom den tänkta zonen bör dras bort från vårt närområde. Dessa kärnvapen både på land och i omgivande havsområden skulle ju i praktiken bli överflödiga.

Utskottet anser att yrkandet i motion 1166 såvitt avser denna del inte behöver föranleda någon riksdagens särskilda åtgärd i detta sammanhang.

I motionerna 1166 och 1549 hemställs om *utveckling av förbindelserna mellan Sverige och de baltiska folken*, särskilt inom handel, kultur och vetenskap, inkl. ett förslag till program i detta syfte.

I ett interpellationssvar i riksdagen den 18 april 1983 sade utrikesminister Lennart Bodström bl. a.:

Regeringen avser att mycket noga fortsätta att följa utvecklingen i de baltiska republikerna, icke minst vad gäller situationen för de mänskliga rättigheterna. Regeringen är också beredd att verka för ökade direktkontakter med Baltikum, framför allt på kulturens och handelns område.

I ett frågesvar i riksdagen den 8 december 1983 bekräftade utrikesminister Lennart Bodström att regeringen, såsom den utlovat, fortsatt att följa utvecklingen i Baltikum, inte minst vad gäller situationen för de mänskliga rättigheterna.

Utskottet vill understryka betydelsen härav, bl. a. med hänsyn till de under senare tid inkomna rapporterna om kränkningar av mänskliga rättigheter i Baltikum.

Under senare tid har också officiella kontakter tagits för att söka bana väg för ett ökat handelsutbyte med Sovjetunionen. Den 30 mars i år företogs en skriftväxling om gränshandel mellan Sverige och Sovjetunionen i samband med ett blandkommissionsmöte i Stockholm. Överenskommelsen omfattar bl. a. de baltiska delrepublikerna och innebär att gränshandel mellan Sovjetunionen och Sverige under åren 1984–1985 skall ske mellan sovjetiska och svenska kustområden vid Östersjön i form av ömsesidigt utbyte av varor och tjänster.

Beträffande kulturellt och vetenskapligt utbyte vill utskottet först erinra om att bland målen för den svenska kulturpolitiken i 1974 års fortfarande gällande kulturpolitiska beslut ingår att internationellt kulturutbyte skall stimuleras (prop. 1974:28; KrU 1974:15). Någon konkret och heltäckande utbyggnadsplan antogs emellertid inte i samband med beslutet. Förverkligandet förutsattes ske genom successiva insatser av skiftande art.

Utskottet understryker betydelsen av samarbete med folken i Baltikum genom ett effektivare vetenskapligt och kulturellt utbyte. Den europeiska säkerhetskonferensens (ESK) slutakt innebär ett värdefullt tillägg till de rättighetsförklaringar som i andra sammanhang har fastställts genom internationella organ eller genom överenskommelser. Den bör kunna utgöra en plattform även för sådana utökade förbindelser varom nu är fråga.

Utskottet finner emellertid att mycket tyder på att ett mer utvecklat kulturutbyte med Baltikum för Sveriges del skulle kunna bli en intressant och stimulerande erfarenhet. Utbytet har emellertid hittills haft en mycket blygsam omfattning; i stort sett har det bestått av några utställningar och konserter samt ett visst personutbyte av framför allt författare och vetenskapsmän. Utvecklingen av direktkontakter torde därför få ses som en relativt långsiktig process. Sverige sluter av princip inte kulturavtal med andra länder. Däremot har vi kulturprogram, som omförhandlas vartannat år, med bl. a. Sovjetunionen.

Att söka föranstalta om ett mera formaliserat program för utvecklande av dessa förbindelser förfaller därför inte vara någon lämplig metod. Andra och mera mångskiftande initiativ av olika slag – jämsides med de former som redan förefinns, t. ex. blandkommissionen och kulturprogrammet – torde vara mera tjänliga för syftet och samtidigt mera förenliga med svensk kulturpolitisk praxis i internationella kontakter.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet sammanfattningsvis att yrkandena i motionerna 1166 och 1549 såvitt avser denna del inte behöver föranleda någon riksdagens särskilda åtgärd.

I motionerna 1166 och 1549 framförs önskemål om *ekonomiskt stöd till Baltiska institutet*.

Baltiska institutet som grundades år 1970 är en ideell förening som ser som en av sina främsta uppgifter att verka som ett svenskt-baltiskt kulturinstitut, i syfte att sprida kännedom om de baltiska folken och förmedla deras kulturyttringar till det svenska samhället. Institutet har ca 200 medlemmar i ett tjugotal länder med anknytning till universitet, akademier och andra kulturinstitutioner. Institutet har under senare år kunnat etablera relativt goda kontakter med huvudsakligen estniska myndigheter och institutioner och på så sätt få i gång ett visst besöksutbyte. Bl. a. organiserar institutet de regelbundet återkommande baltiska vetenskapliga konferenserna i Stockholm med deltagare numera även från Baltikum. Bidrag till konferenserna har lämnats av utbildningsdepartementet. Bidrag till institutet har också vissa år utgått över UD:s huvudtitel.

F. n. undersöks i samråd mellan å ena sidan institutet och å den andra utbildnings- och utrikesdepartementen möjligheterna till årligen återkommande statsanslag.

Utskottet finner i detta läge inte anledning föreslå någon riksdagens åtgärd såvitt avser nu ifrågavarande yrkanden.

Frågan om *i Sverige bosatta balters befrielse från dubbelt medborgarskap*, enligt önskemål i motionerna 1166 och 1554, har flera gånger tidigare behandlats av utskottet och riksdagen, senast i UU 1980/81:6 och UU 1982/83:18. I det senare betänkandet lämnas en fyllig bakgrundsredovisning av problemets natur. Utskottet sade vidare:

Utskottet konstaterar att de personer som avses i motionen som regel är svenska medborgare sedan länge. De torde vidare i allmänhet inte ha någon svårighet att efter ansökan få befrielse från sovjetiskt medborgarskap. Utskottet hyser emellertid förståelse för att en sådan ansökan för många är främmande, eftersom den skulle innebära ett erkännande av ett sovjetiskt medborgarskap de aldrig accepterat.

Vid resa till sina gamla hemländer färdas naturaliserade svenska medborgare av baltiskt ursprung med svenska pass, som viserats av Sovjetunionens ambassad. Detta synes innebära att de sovjetiska myndigheterna i praktiken godtar deras svenska medborgarskap, även om de enligt sovjetisk lag formellt fortfarande är sovjetiska medborgare.

För svenska myndigheter är inte heller något fall bekant då sovjetiska myndigheter skulle ha hindrat en person med svenskt pass att lämna Sovjetunionen med enda motivering att vederbörande betraktas som sovjetisk medborgare.

Mot denna bakgrund finner utskottet att några påvisbara problem av praktisk natur inte synes ha uppstått till följd av här ifrågavarande personers dubbla medborgarskap.

Utskottet finner det icke desto mindre beklagligt att några förhandlingar under den långa tid som frågan varit aktuell inte kommit till stånd i syfte att undanröja de svårigheter som ett betydande antal personer av baltisk härkomst i vårt land uppenbarligen upplever. Utskottet utgår därför ifrån att regeringen fortsätter strävandena att i kontakter med Sovjetunionens regering få till stånd en reglering av denna situation, t. ex. genom ett avtal av angivet slag.

Utskottet vill ånyo understryka sin ovan refererade uppfattning men finner inte nu anledning göra någon annan bedömning i frågan varför motion 1554 avstyrks.

Beträffande *övriga frågor* i motion 1166 vill utskottet anföra följande.

Enligt det avtal som gäller mellan staten och Sveriges Radio beslutar radioföretaget självt om innehåll i och inriktning av programverksamheten. Därav följer att statsmakterna under löpande avtalsperiod inte kan föreskriva att viss typ av sändningar skall äga rum. Denna princip gäller såväl utlandssändningar som den inhemska programverksamheten.

I detta sammanhang kan erinras om att kulturutskottet i sitt betänkande KrU 1983/84:17 med anledning av ett motionsyrkande om utökning av radiosändningarna på minoritetsspråk meddelat att frågan om minoritets-

språkens ställning har utretts inom Sveriges Radio-koncernen. Resultatet av denna utredning har nyligen presenterats i skriften Minoritetsspråksverksamheten i Sveriges Radio. Där föreslås bl. a. att denna verksamhet ytterligare byggs ut. Utredningsförslaget behandlas f. n. inom koncernen.

Utrikesutskottet har för sin del inget att tillägga under denna punkt.

Beträffande motionärernas önskemål om teleförbindelser vill utskottet understryka betydelsen av goda sådana förbindelser med Baltikum och andra delar av Sovjetunionen.

Ekonomiskt stöd till Estniska Dagbladet utgår enligt vad utskottet inhämtat dels i enlighet med presstödsförordningen, dels från utbildningsdepartementets anslag G 10. Stöd till tidningar på andra språk än svenska (prop. 1983/84:100, bil. 10).

Härtill kan erinras om att invandrapolitiska kommittén genom regeringsbeslut den 19 maj 1983 fick tilläggsdirektiv som bl. a. innehåller ett uppdrag att se över statens stöd till minoritetspolitiska insatser och överväga formerna för ett sådant stöd. Stödet till tidningar på andra språk än svenska ingår i detta uppdrag.

Stöd till skolundervisning på främmande språk har av riksdagen nyligen behandlats på grundval av proposition 1982/83:1 (utbildningsdepartementet) och utbildningsutskottets betänkande UbU 1982/83:10 om fristående skolor för skolpliktiga elever m. m.

Frågan om förbättrad skolundervisning rörande Baltikum behandlades i en frågedebatt den 8 december 1983. I sitt svar sade statsrådet Bengt Göransson bl. a.:

Det är en viktig uppgift för skolan att ge barn och ungdomar kunskaper om andra länder och förståelse för förhållandena där. Det gäller inte minst i fråga om länder med vilka Sverige har historiska band.

Samtidigt är i vårt skolsystem de centrala kursplanerna generellt utformade och innehåller t. ex. inte uppräknings av vilka länder som skall studeras. Inom den ram som läroplanen drar upp ankommer det på lärare och elever att avgöra hur undervisningen skall bedrivas. Jag är inte beredd att på enskilda punkter medverka till mer detaljerade anvisningar från regeringen.

Beträffande önskemålet om bättre svensk massmediabevakning får erinras om att svenska massmedia är fristående organ och givetvis inte kan åläggas viss nyhetsbevakning.

Med hänvisning till vad som ovan anförts anser utskottet att yrkandena såvitt avser denna del inte nu behöver föranleda någon riksdagens särskilda åtgärd.

Med det anförda torde motionerna 1166 och 1549 få anses besvarade medan utskottet avstyrker motion 1554.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. att riksdagen förklarar motion 1983/84:1166 angående förbindelserna med de baltiska folken besvarad med vad utskottet anfört,
2. att riksdagen förklarar motion 1983/84:1549 angående program för förbindelserna med de baltiska folken besvarad med vad utskottet anfört,
3. att riksdagen avslår motion 1983/84:1554 angående förhandlingar om balters dubbla medborgarskap. s. y. (m)

Stockholm den 8 maj 1984

På utrikesutskottets vägnar
STIG ALEMYR

Närvarande vid ärendets slutbehandling: Stig Alemyr (s), Sture Korpås (c), Sture Palm (s), Gunnel Jonäng (c), Sture Ericson (s), Margaretha af Ugglas (m), Jan Bergqvist (s), Sten Sture Paterson (m), Maj-Lis Löow (s), Bengt Silfverstrand (s), Bertil Måbrink (vpk), Lars Hjertén (m), Nils T. Svensson (s), Inger Koch (m) och Jan-Erik Wikström (fp).

Särskilt yttrande**Förhandlingar om balters dubbla medborgarskap**

Margaretha af Ugglas, Sten Sture Paterson, Lars Hjertén och Inger Koch (alla m) har avgivit följande särskilda yttrande.

Genom den historiska och kulturella kontakt som under sekler byggts upp mellan Sverige och de baltiska folken är det ett svenskt intresse att slå vakt om dessa förbindelsers fortbestånd och vidareutveckling. Ett särskilt ansvar åvilar oss att stödja de baltiska folkens strävan att bevara sina nationella och kulturella arv i en tid av hotande förryskning.

Balter i Sverige har påtvingats ett sovjetiskt medborgarskap. Endast under former som är kränkande för den personliga integriteten kan efter särskild ansökan befrielse från det oönskade medborgarskapet ernås. Den svenska regeringen föreslog redan 1974 den sovjetiska regeringen att reglera frågan genom ett avtal mellan de båda länderna. Någon uppgörelse kom ej till stånd vare sig då eller senare efter av utrikesministrar i olika regeringar gjorda framställningar.

I frågan om balters dubbla medborgarskap har Canada lyckats uppnå en överenskommelse med Sovjetunionen. Det är vår mening att regeringen med intensifierade ansträngningar skall eftersträva att nå ett motsvarande avtal som undanröjer det dubbla medborgarskapet för i Sverige bosatta balter.